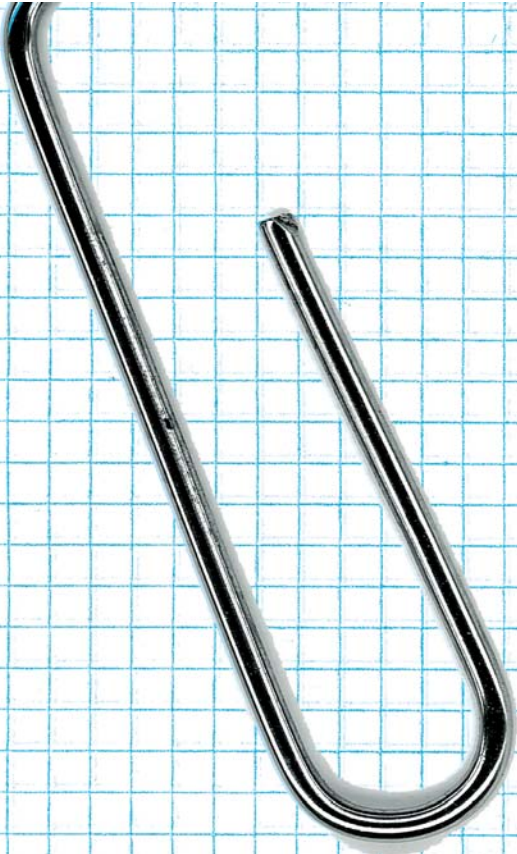

Institut
d'Estudis
Autònoms

Generalitat
de Catalunya

A silver metal paperclip is positioned on the left side of the page, resting on a piece of blue graph paper that has been torn at the bottom edge. The paperclip is oriented vertically, with its top end pointing towards the top left and its bottom end pointing towards the bottom right.

El Clip

**La política mediterrània
de la Generalitat
de Catalunya (1980-2003)**

Presentació

Catalunya té, per tradició, per voluntat política i gairebé per necessitat, una indubtable vocació mediterrània. El lector té entre les seves mans un estudi de la política catalana cap a aquesta àrea durant els vint-i-tres anys de governs presidits per Jordi Pujol. L'estudi d'Eduard Soler i Lecha posa de manifest la complexitat d'aquesta política, ens presenta cinc casos d'estudi i ens relata com el nivell de cooperació o de conflicte entre el govern de l'Estat i el govern autonòmic ha estat molt diferent en cadascun dels casos estudiats.

Aquesta publicació complementa una recerca creixent sobre l'acció exterior d'ens subestats, ja siguin comunitats autònomes (com en aquest cas) o altres ens, com ara les grans ciutats. Un cop més es demostra que els estats no són els únics actors en el sistema internacional i que un govern com el català pot exercir certa influència, per bé que limitada, en l'àmbit internacional.

Com assenyala l'autor d'aquest estudi, estem immersos en un procés de reforma de l'Estatut d'autonomia que pot eixamplar el marge de maniobra de Catalunya en l'àmbit internacional. Per altra banda, l'any 2005 es preveu que una nova conferència euromediterrània tingui lloc a la ciutat de Barcelona. Aquests són només dos dels fets que demostren que aquest monogràfic no només té utilitat com a balanç dels darrers vint-i-tres anys, sinó que és de gran actualitat en el moment present.

El director de l'IEA

Sumari

- 1. Introducció**
- 2. Raons, límits i mitjans per actuar a la Mediterrània**
- 3. Entre la cooperació i el conflicte**
- 4. La participació de Catalunya en la política euromediterrània**
- 5. La remodelació de l'Institut Europeu de la Mediterrània**
- 6. La nova política de cooperació al desenvolupament**
- 7. El COPCA i la política de promoció comercial cap a la Mediterrània**
- 8. La institucionalització de les relacions amb el Marroc**
- 9. Conclusions**

Referències i bibliografia complementària

© Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Autonòmics
Bda. de St. Miquel, 8 (Palau Centelles)
08002 Barcelona
tel. 933429800 - fax 933429801
iea.ri@gencat.net
www.gencat.net

Edició: setembre 2004

Dipòsit legal: B. 29062-2000
Impressió: Sprint Copy

El Clip n° 28

**LA POLÍTICA MEDITERRÀNIA
DE LA GENERALITAT
DE CATALUNYA (1980-2003)**

Treball realitzat per Eduard Soler i Lecha, polític i doctorand en relacions internacionals de la Universitat Autònoma de Barcelona, i investigador a l'Institut Universitari d'Estudis Europeus (UAB)

1. Introducció

Els resultats de les eleccions del 16 de novembre de 2003 sentenciaren la fi d'un llarg període de la vida política de Catalunya. Un govern de les esquerres catalanes substituïria una coalició, Convergència i Unió, i a una persona, Jordi Pujol i Soley, les quals havien governat el país des de l'any 1980. En el transcurs d'aquests vint-i-tres anys s'havia consolidat una manera de fer política i d'entendre Catalunya que marcà també l'acció exterior de la Generalitat. El nou Govern de la Generalitat s'ha pronunciat a favor de mantenir un alt nivell en l'acció exterior catalana, i la Mediterrània continuarà entre les principals prioritats, però revisant algun dels instruments, com ara l'oficina de Casablanca, que formen part de l'estudi que el lector té a les seves mans. L'anunci que una nova conferència euromediterrània se celebrarà l'any 2005 a Barcelona, la ciutat que va veure néixer el partenariats euromediterrani deu anys abans, pot esdevenir una bona oportunitat per reforçar el perfil mediterrani de l'acció exterior catalana. Creiem, doncs, que aquest és un moment propici per fer balanç del que ha estat la política mediterrània de la Generalitat de Catalunya fins ara, plantejar algunes de les seves flaqueses i també els seus encerts.

De fet, malgrat algunes dificultats inicials, Catalunya esdevingué aviat un ens subestatal de primera fila pel que fa a projecció exterior, i mediterrània en particular, tant en el context espanyol com en l'europeu. Els viatges oficials, la implicació en el moviment regional europeu, la posada en marxa d'organismes especialitzats en qüestions internacionals i la implantació de diverses xarxes d'oficines a l'exterior així ho testimonien.

Durant aquest període, la Mediterrània fou una de les prioritats de l'actuació exterior de la Generalitat. Tot el que envolta el concepte 'mediterrània' està impregnat, però, d'un cert component retòric. La Mediterrània apareix sovint com una metàfora de totes les contradiccions del sistema internacional, com un 'continent líquid' que es pot presentar sota la forma d'una fractura insalvable, però també com un gresol de pobles i cultures diversos. Tanmateix, interpretacions amarades d'història atorguen a la Mediterrània una centralitat que no sempre es correspon amb les prioritats polítiques reals; a més, cal posar al descobert les contradiccions entre una Mediterrània somniada, virtual o volguda i la Mediterrània real, quotidiana i problemàtica. En el nostre estudi preval un enfocament racionalista i intenta destriar el que ha estat purament retòrica justificativa del que ha estat una acció dirigida a intervenir en el curs dels esdeveniments.

L'estudi que presentem a continuació és una versió condensada d'un treball d'investigació doctoral dirigit per la Dra. Esther Barbé. La nostra recerca es va basar en la consulta de fons bibliogràfics i documentals, però, sobretot, en entrevistes amb els actors implicats en aquesta política.¹ El nostre estudi pren com a fil conductor el nivell de cooperació, autonomia i conflicte entre els executius catalans i els governs de l'Estat. Una relació que, com veurem, va tenir alts i baixos en funció, entre altres factors, primer, de l'existència, la magnitud i la compatibilitat dels interessos en joc; segon, de si l'objectiu era el d'ésser reconegut com un actor autònom, i tercer, de si des de Catalunya s'havia volgut influir en la política estatal i si des del Govern central s'havia estat receptiu a aquesta influència. Un punt que està íntimament vinculat a una concepció, que podem anomenar 'federal', d'Espanya i de la seva política exterior. Concepció que es té o no es té tant a Madrid com a Barcelona. Observarem quin ha estat el nivell de cooperació, d'autono-

¹ Concretament amb Javier Albarracín (consultor del COPCA, Àrea d'Àsia i d'Àfrica), 25 de setembre de 2003; Gemma Aubarell (directora de programació de l'IEMed, implicada en el desenvolupament del Fòrum Civil, paral·lel a la primera Conferència Euromediterrània de Barcelona), 11 de juliol de 2002, seu de l'IEMed; Carles Campuzano (diputat de CiU al Congrés de Diputats, entre d'altres funcions és portaveu de la Comissió de Política Social i Treball i de la Comissió de Cooperació Internacional per al Desenvolupament), 1 de desembre de 2003; Josep Casajuana (diputat del PSC al Parlament de Catalunya durant la VI legislatura i membre de la Comissió Permanent de Legislatura sobre la Unió Europea i d'Actuacions Exteriors, Cooperació i Solidaritat), 3 de desembre de 2003; Andreu Claret (director de l'IEMed), 4 de juliol de 2003; Àngel Colom (llavors delegat de la Generalitat de Catalunya al Marroc), 11 de desembre de 2003; Carles Duarte (secretari general de la Presidència de la Generalitat de l'últim govern de Jordi Pujol, 1999-2003), 26 de juny de 2003; Ignasi Guardans (llavors diputat de CiU al Congrés de Diputats, entre altres funcions, és portaveu de la Comissió d'Afers Exteriors), 10 de novembre de 2003; Anna Repullo (responsable de Relacions amb la Unió Europea de la Secretaria de Relacions Exteriors), 25 de setembre de 2003, i Patrícia Rodríguez (tècnica de l'Agència Catalana de Cooperació), 3 de desembre de 2003.

mia i de conflicte en cinc dimensions de la política mediterrània catalana que n'il·lustren la complexitat i la diversitat: la implicació en la política euromediterrània, la remodelació de l'IMed, la política de cooperació al desenvolupament, la política de promoció comercial i l'intent d'institucionalitzar les relacions bilaterals amb el Govern del Marroc.

Amb tot, el terme de política mediterrània catalana sobrepassa els límits fixats per aquest treball de recerca. És a dir, hem optat per limitar el nostre estudi a l'acció realitzada pel Govern de la Generalitat i a la política orientada específicament cap als vessants meridional i oriental de la Mediterrània. Som conscients que una definició més àmplia del nostre objecte d'estudi ens portaria a analitzar la tasca realitzada pels governs Pujol per vertebrar l'espai regional del nord-oest de la Mediterrània i que també ens permetria ampliar el ventall d'actors de la projecció mediterrània de Catalunya a actors de l'àmbit local, com ara l'Ajuntament de Barcelona, del món empresarial, com ara les cambres de Comerç, del món educatiu, com ara les universitats catalanes i, també, del món sindical i associatiu. Hem optat, però, per aquesta perspectiva més restringida amb l'objectiu que ens permeti entrar amb més detall en l'anàlisi dels cinc casos esmentats.

2. Raons, límits i mitjans per actuar a la Mediterrània

Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi de les vicissituds d'aquests vint-i-tres anys de política mediterrània creiem que és necessari donar una primera ullada a dos aspectes que són com dues cares d'una mateixa moneda: els motius que inciten a actuar a la Mediterrània i quins límits té aquesta actuació. També farem un breu esbós dels instruments de la política de projecció exterior catalana que han tingut especial rellevància en la dimensió mediterrània.

Una bona part de la literatura especialitzada en l'acció exterior dels ens subestats ha donat molta importància a destriar els factors que han empès aquests ens, i més concretament algunes regions amb competències legislatives, a actuar fora de les seves fronteres. Depenent dels autors, s'ha posat l'èmfasi en els aspectes econòmics, els polítics o els culturals i s'ha situat l'arrel d'aquestes causes tant en l'àmbit global com en el supranacional, el nacional i el local.²

Si ens centrem, però, en els elements que han propiciat que la Mediterrània fos una àrea preferent de l'acció exterior catalana, podríem agrupar-los en els interessos econòmics, les qüestions vinculades a la recerca de prestigi i centralitat internacional i, també, en la necessitat de fer front a grans reptes globals, com són la desigualtat o la immigració, els quals són especialment presents en l'àmbit mediterrani.

Començant per aquests darrers aspectes, veiem que des de Catalunya, especialment a les darreries dels anys vuitanta, comença a articular-se un discurs en què es diu que ni el Govern català ni l'espanyol ni tampoc la resta d'estats europeus poden defugir els efectes dels grans desequilibris internacionals; uns desequilibris especialment flagrants a la Mediterrània. El president Pujol va aconseguir fer cèlebre, a força de repetir-la, la idea que no és sostenible voler explotar lliurement els recursos naturals del Magrib alhora que no se'n vol ni els productes agrícoles ni els immigrants ni que les empreses hi deslocalitzin part de la seva producció.³ En aquesta línia, el fenomen migratori es pot veure com un catalitzador d'una preocupació, un interès i un activisme majors de la política catalana cap a la Mediterrània. La població catalana d'origen magribí se situa, mal-

² En l'apartat bibliogràfic apareixen algunes obres d'autors com ara Keating, Hocking, Soldatos o Balme que aborden aquestes qüestions.

³ A tall d'exemple vegeu el seu discurs d'obertura del Fòrum Civil Euromediterrani, sota el títol *Els reptes mediterranis*, en què es diu: "hi ha un cert sector de l'opinió pública espanyola –i de l'europea– que té la postura següent envers el Magrib: no volen ni les taronges ni els clavells del Magrib; no volen que els industrials posin fàbriques al Magrib; volen poder pescar tot el que vulguin a les aigües del Magrib, i no volen immigració del Magrib. S'ha d'entendre que això és, en primer lloc, insolidari, però que, a més a més, és impossible, perillós i que, a mitjà termini, resulta contrari als interessos espanyols i europeus".

grat la disparitat de fonts, al voltant de les dues-centes mil persones, en la seva immensa majoria, marroquines. En el transcurs de la nostra investigació vam poder constatar que els actors implicats en el desenvolupament de la política mediterrània consideraven que la immigració havia estat un dels factors que més impuls havien donat a la Mediterrània dins de l'agenda exterior de Catalunya. També podem observar que és un cas paradigmàtic d'un fenomen més ampli: el fet que la barrera entre política interior i exterior tendeix a desdibuixar-se. Més concretament, l'augment de població magribina a Catalunya es traduí en l'àmbit polític en la demanda d'un major marge de maniobra en la selecció laboral en origen i major participació en la gestió dels fluxos migratoris. Secundàriament, la realitat d'una societat catalana creixentment multicultural i intercultural obligà no només a repensar polítiques diverses, des de l'educació a la gestió del fet religiós, sinó també a teixir llaços amb els països d'origen d'aquests nous ciutadans per entendre millor la pròpia realitat catalana.

Un altre component important de la política mediterrània catalana és la voluntat d'adquirir prestigi i centralitat internacionals. Un dels objectius bàsics de l'acció exterior catalana dels últims vint-i-tres anys era "situar Catalunya al mapa", exercici difícil perquè aquest "mapa" continua basat en les divisions estatals tradicionals. Una altra frase de Pujol exemplifica aquest esforç, i és que sempre s'ha d'explicar que "ser president de la Generalitat no és ser president d'una companyia asseguradora". En aquest sentit la Generalitat no escatimarà esforços en viatges oficials, campanyes publicitàries i obertura d'oficines a l'estranger per fer-se conèixer com un interlocutor vàlid en l'àmbit internacional. La seva posició a la Mediterrània serà utilitzada com a actiu i, malgrat les primeres divergències entre el poder autonòmic (en mans de CiU) i el municipal (del PSC), també s'acabarà entenent que un dels principals avantatges de Catalunya és tenir una capital com Barcelona.⁴ Una ciutat que, tot i no ser capital d'un estat sobirà, és referent per a una àrea que transcendeix les fronteres catalanes. Comença a entendre's la necessitat de promoure-la com a capital del sud d'Europa, capital de la Mediterrània llatina o, fins i tot, capital de tota la Mediterrània. S'al·ludeix al seu potencial, a fins a quin punt està millor situada per exercir aquest paper que altres possibles competidores com ara Marsella, Gènova, Nàpols o Alexandria.⁵ Esdeveniments com la celebració a la ciutat de la primera Conferència Euromediterrània li donaren, a més a més, un valor afegit de prestigi i de referent polític. Així, Bichara Khader (1997: 23), tot comentant els resultats de la Conferència, afirmava que "pel que fa a Catalunya, confirma el seu paper i el seu lloc a la Mediterrània i la importància de la seva capital, Barcelona, en els temes euromediterranis". Més enllà anaven Joaquim Llimona (2003: 335) i Duran i Lleida⁶ en qualificar aquest episodi com el "reconeixement per part de la UE del lideratge català en aquest terreny". Tanmateix, opinions més crítiques han assenyalat que en aquest aspecte el Govern català ha confós "desigs amb realitats".⁷ Anys després, la transformació de l'antic Institut Català de la Mediterrània en l'Institut Europeu de la Mediterrània o l'organització del Fòrum Universal de les Cultures seguirien en la doble dinàmica de major coordinació entre nivells de govern i de cercar major centralitat i prestigi per a la ciutat i per a Catalunya en el seu conjunt.

Finalment, el vessant econòmic també ha estat present en l'impuls de la projecció exterior de Catalunya, però potser menys en l'àmbit mediterrani, on els elements polítics i simbòlics han tingut un especial relleu. El raonament que s'ha seguit és que en un món creixentment globalitzat Catalunya necessita atraure inversions, trobar nous mercats per als productes catalans i fer front al fenomen de les deslocalitzacions empresarials. Alguns autors, com ara Stéphane Paquin (2002:

⁴ Pel que fa a les característiques d'aquest enfrontament en l'àrea mediterrània vegeu Morata (1996).

⁵ Vegeu Troin (1997) i les reflexions sobre la capitalitat mediterrània de Barcelona que fa Andreu Claret (2003: 201-203).

⁶ Sessió informativa sol·licitada pel conseller de Governació i Relacions Institucionals per informar sobre els objectius de la projecció exterior (tram 335.00011/06), *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, Comissió sobre la UE i d'Actuacions Exteriors, Cooperació i Solidaritat, 21/03/00, pàg. 9.

⁷ Intervenció del diputat socialista, Carles Casajuana i Pidel·lorens, en aquest mateix debat, pàg. 19.

66), han arribat a afirmar que la política de promoció de les exportacions catalanes havia esdevingut una "semireligió". Malgrat que la Mediterrània no és pas el destí o l'origen preferent del comerç català, i encara menys de la inversió, el Marroc o Turquia són mercats importants, i hi ha també interessos estratègics importants a Algèria degut a les importacions d'hidrocarburs. En general, però, els factors de caràcter polític han prevalgut sobre els econòmics a l'hora de situar la Mediterrània en l'agenda internacional de Catalunya. Podem observar, tanmateix, que certs sectors empresarials demanaren un major activisme de la Generalitat cap aquesta regió o cap algun país en concret i que, en algun cas, es va demanar que el Govern català intentés influir en la política espanyola cap a la regió.⁸ Destacar, finalment, que aquests mateixos sectors empresarials van decidir participar com a patrons de l'IEMed i que, anys abans, havien decidit implicar-se també en el desenvolupament del Fòrum Civil Euromediterrani.

Fins ara hem vist alguns dels factors principals que han propiciat una atenció del Govern català cap a la Mediterrània. Però no podem obviar l'altra cara de la moneda, és a dir, les limitacions i els impediments que s'ha trobat el Govern català per actuar a la Mediterrània i, en general, a l'estranger. Una primera limitació és l'escàs reconeixement dels ens subestats com a interlocutors, tant des del punt de vista estrictament legal (ja que el dret internacional no els reconeix com a subjectes de ple dret),⁹ com des del punt de vista pràctic, és a dir, si els altres actors internacionals els admeten com a contrapart o no.¹⁰ Centrant-nos en els constreyniments jurídics, més enllà de les qüestions vinculades al dret internacional, les legislacions de cada estat poden donar més o menys marge als seus ens subestats. És a dir, no tots els estats, ni en tots els moments, els han reconegut la mateixa capacitat per actuar internacionalment. Així doncs, malgrat que en alguns casos, especialment en sistemes federals, se'ls reconegui fins i tot la capacitat de firmar tractats internacionals amb tercers estats, sovint s'han reservat per al Govern central prerrogatives exclusives en matèria internacional.¹¹ Per tant, el tipus d'estat (centralitzat, descentralitzat o federal) i la pràctica política esdevenen alguns dels constreyniments majors a tenir compte en l'anàlisi i l'avaluació de la projecció exterior dels ens subestats. En el cas de Catalunya aquestes limitacions són les que deriven, fonamentalment, del marc constitucional espanyol. La Constitució espanyola apareix, a primer cop d'ull, com àmpliament restrictiva, ja que entre les competències que es reconeixen al Govern central, en el punt tercer de l'article 149.1, apareixen les 'relacions internacionals'. Aquest punt va ser motiu de polèmica en el període constituent, ja que va ser rebutjada la proposta dels nacionalistes bascos de dotar les comunitats autònomes de la potestat, això sí, limitada, per signar tractats internacionals.¹² L'orientació constitucional en aquest tema no només és restrictiva, sinó que alguns autors, com ara Araceli Mangas (1987) i Antonio Remiro Brotons (1984), la consideren arcaica o anacrònica ja que no s'adapta ni a la transformació del sistema internacional ni a l'esperit de l'Estat de les autonomies. El gran problema (o la gran virtut) d'aquest article és, però, que no desenvolupa el concepte de relacions internacionals, i així dóna peu a diferents interpretacions i reserva per a judicis posteriors (Tribunal Constitucional) el significat pràctic d'aquest monopoli. En el transcurs d'aquestes últimes dècades,

⁸ Sembla que això es produí durant la crisi de Perejil entre Espanya i Marroc; en tot cas, la Generalitat i molt especialment l'IEMed van tenir una actitud en el transcurs d'aquest episodi encaminada a reconstruir les relacions entre ambdós països.

⁹ Pel que fa al tema de la subjectivitat internacional, vegeu el capítol X i XI de Díez de Velasco (1999), en què es recorda que si bé els moviments d'alliberament nacional o el Vaticà sí que han estat considerats subjectes del dret internacional, no passa el mateix amb els ens subnacionals. En l'àmbit europeu una polèmica semblant es viu pel que fa al fet que alguns ens subestats amb competències legislatives lluitin per poder recórrer directament al Tribunal Europeu de Justícia.

¹⁰ Tal com afirma Keating (2002: 106), els governs d'ens subestats "han d'encaixar les seves pròpies activitats en un món dominat per les organitzacions transnacionals i governs nacionals, als quals poques vegades poden desafiar frontalment i amb els quals i al voltant dels quals han de treballar".

¹¹ Fins i tot dins dels sistemes federals podem observar una gran heterogeneïtat (Hocking, 1993).

¹² Jaume Urgell (2002: 18) explica aquest cas, tot referint-se a l'estudi RAMÍREZ, Manuel (ed.) (1979) *Estudios sobre la Constitución española de 1978*, Saragossa: Pórtico, pàg. 363. Antonio Remiro Brotons (1984: 250) també en fa al·lusió, tot citant el *Diari de Sessions del Congrés*, Comissió, 15 de juny 1978, núm. 90, pàg. 3314.

el TC ha mostrat una evolució cap a una interpretació menys restrictiva d'aquest article de la Constitució, legitimant una certa actuació exterior de les comunitats autònomes, especialment en l'àmbit europeu. A part de la Constitució i de la jurisprudència del TC, l'Estatut d'autonomia també marca certs límits i, de fet, l'actuació exterior és un dels elements que la immensa majoria de partits polítics catalans reclamen que es modifiqui en la propera reforma de l'Estatut.¹³

Més enllà de les limitacions imposades per la legalitat internacional o estatal, factors d'índole interna també han de ser tinguts en compte. Poca cohesió social i manca de consens polític envers el tema de la projecció exterior són factors que limiten l'expansió internacional dels ens subestats.¹⁴ Un altre factor, potser dels més evidents, és el cost econòmic. Com bé recorda Michael Keating (1999a:13-14), engegar una projecció exterior seriosa i continuada no és gratuït, i per tant, poc després d'intentar-ho, alguns governs subestats desisteixen en no considerar-la suficientment prioritària o eficaç. Aquesta tendència és encara més evident quan ens referim a activitats com ara el manteniment de representacions a l'exterior que suposen una partida de pressupost fixa. Durant els vint-i-tres anys de govern Pujol no sembla que aquests elements fossin limitacions importants; hi havia lideratge polític, recursos econòmics creixents i un cert consens entre bona part de l'arc parlamentari i de la societat civil organitzada que Catalunya havia d'actuar a l'exterior i, particularment, a la Mediterrània. Una darrera limitació pel que fa a la política cap a la Mediterrània de la Generalitat es troba en una característica de la regió: el fet que la majoria d'aquests països no siguin estats descentralitzats i, per tant, la manca de contraparts semblants a la Generalitat.

Un cop vistes les causes i les limitacions de la política mediterrània de la Generalitat caldria fer un breu esbós dels principals instruments que es van posar en marxa per actuar en aquest camp. En primer lloc hem de destacar que durant els vint-i-tres anys de mandat de Jordi Pujol hi va haver successives reformes de l'Administració i del Govern que van anar elevat el rang i els recursos dels organismes encarregats de coordinar l'actuació exterior de la Generalitat. En l'última fase dels governs de Convergència i Unió aquesta funció la desenvolupà la Secretaria de Relacions Exteriors, la qual depenia orgànicament del Departament de la Presidència de la Generalitat. Des de juny de 2003 es va decidir canviar l'estructura de la Secretaria, subdividida fins llavors en tres àrees: la d'Europa, la de Llatinoamèrica i Comunitats Catalanes a l'Exterior, i la de Cooperació Internacional. En l'última etapa del govern Pujol, doncs, la Secretaria s'estructurà a partir de criteris més funcionals o temàtics, quedà així dividida en tres àrees: Relacions Territorials, Coordinació Exterior i Cooperació al Desenvolupament.¹⁵ Simultàniament, el Govern comptava també amb una Agència Catalana de Cooperació i el Programa de Relacions amb el Consell d'Europa. Independentment d'aquestes transformacions, el principal instrument de la política mediterrània de la Generalitat no va ser altre que l'Institut Català de la Mediterrània, transformat a partir de l'any 2002 en Institut Europeu de la Mediterrània, i que analitzarem en detall més endavant. En l'àmbit econòmic, la Generalitat també comptava amb el COPCA (Consorci de Promoció Comercial de Catalunya) i també el CIDEM (Centre d'Innovació i Desenvolupament Empresarial). En l'àmbit lingüístic i cultural destaca en l'última fase del govern la creació de l'Institut Ramon Llull (en col·laboració amb els governs balear i central), el qual s'afegia al COPEC (Consorci de Promoció Exterior de la Cultura Catalana), tot i que aquest darrer havia estat molt poc actiu en la Mediterrània meridional. Tot plegat ens dóna una primera imatge de la complexitat dels instruments que el Govern havia posat en funcionament. Aquesta imatge no és completa sense destacar

¹³ Tots els partits catalans van presentar propostes de reforma de l'Estatut. Aquests documents duen els títols següents: el de CiU, *Bases per a un nou Estatut nacional de Catalunya*; el del PSC, *Bases per a l'Estatut d'Autonomia de la Generalitat*; el d'ERC, *Constitució de l'Estat Lliure de Catalunya*; el de l'IC-V, *Bases de la Reforma Constitucional i Estatutària*.

¹⁴ Michael Keating (2002: 107) afirma: "En els llocs on existeix una clara divisió entre forces separatistes i no separatistes, una projecció consensual com aquesta de la nació/regió és més difícil".

¹⁵ Concretament amb el Decret 141/2003 de 10 de juny aparegut al DOGC 3907 de 18 de juny de 2003.

el rol primordial del mateix president de la Generalitat. No ens referim només a la seva importància pel que fa a l'articulació d'un discurs propi i al control personal d'aquesta àrea de govern (que també), sinó al fet que la figura del president esdevingué la clau de volta de tota l'estratègia de projecció exterior catalana, essent els seus viatges a l'estranger l'element més visible.

3. Entre la cooperació i el conflicte

Una bona part de les aportacions teòriques sobre l'acció exterior dels ens subestats, però també els estudis de cas, dediquen una atenció preferent a la relació que s'estableix entre l'ens subestatal en qüestió i el govern central. A l'hora de descriure aquest fenomen força autors, com ara Michael Keating o, entre nosaltres, Caterina Garcia Segura, s'han decantat per utilitzar el concepte de paradiplomàcia, adjectivant-la com a cooperativa, paral·lela o conflictiva. En aquest darrer cas també es pot recórrer al concepte de "protodiplomàcia" quan aquesta conflictivitat es deu a la voluntat de l'ens subestatal d'assolir la independència. Altres autors, com ara Brian Hocking, han utilitzat el concepte de diplomàcia multinivell, però en aquests casos es posa més èmfasi en com l'acció exterior de l'ens subestatal influeix o participa en la política exterior de l'Estat. Sense entrar en el debat terminològic, aquest monogràfic pren la tensió conflicte-cooperació com a fil conductor per entendre la complexitat de la política mediterrània catalana.¹⁶

La voluntat de la Generalitat d'actuar autònomament a l'estranger no fou sempre ben rebuda pel Govern central, gelós del seu monopoli en l'àmbit internacional. Però també seria equívoc pensar que la relació entre la Generalitat i el Govern de l'Estat s'ha caracteritzat sempre per una dinàmica conflictiva. Tot i que aquest monogràfic se centra només en la política cap a la Mediterrània, podem observar-hi un ampli ventall d'actituds que van des de la cooperació institucionalitzada (vegeu en el marc de l'Institut Europeu de la Mediterrània) al conflicte obert (polèmica i accions legals derivades de l'obertura de l'oficina de Casablanca).

A part d'aquest i d'algun altre episodi no hi ha massa casos en què s'hagi entrat en una espiral de confrontació directa amb l'Estat, en bona mesura perquè, tal i com ens diu Michael Keating (1996: 188), Catalunya sempre ha actuat en múltiples camps "sense plantejar el tema de la independència". En aquest sentit cal recalcar la prudència de la Generalitat a l'hora d'actuar en l'àmbit internacional, esborrant conscientment terminologies com "política exterior" del seu discurs tot substituint-les per conceptes més suaus com projecció o acció exterior. Un altre element que disminuï el potencial conflictiu de l'actuació exterior de la Generalitat fou el fet d'implicar-hi actors del món associatiu o del que sovint s'anomena 'societat civil', en un sentit ampli. La voluntat cooperativa es féu encara més palesa en els últims anys de govern Pujol quan s'optà per una estratègia de coordinació amb altres nivells de govern, entre ells, l'estatal, en òrgans com ara l'EMed o la Casa Àsia. En termes generals, i també en l'àmbit mediterrani, la tònica general respondria a la valoració de García Segura i Parejo Alcaraz (2003: 130) que Catalunya mai ha tingut una "voluntat protodiplomàtica, és a dir, d'enfrontament amb la política exterior de l'Estat" i que "alhora que reivindicativa de la dimensió exterior de les competències autonòmiques, la catalana ha estat una acció exterior cooperativa".

L'Estat central, per la seva banda, també ha anat suavitzant les seves reticències inicials que les comunitats autònomes, entre elles, Catalunya, estiguessin presents en l'esfera internacional. Actualment s'accepta com quelcom rutinari que el COPCA tingui oficines arreu, que el president de la Generalitat o un conseller realitzin una visita a l'estranger o que una comunitat autònoma tingui oberta una representació a Brussel·les. Però tots aquests elements foren objecte d'agres polèmiques en etapes anteriors. Els primers passos de les comunitats autònomes a l'estranger

¹⁶ Bona part d'aquest debat terminològic pot veure's a Phillipart i van Custem (1999) i a Aguirre (1999).

foren vistos amb molt recel per part d'un Govern central que els titllava d'anticonstitucionals i de trencar la unitat d'acció de la política exterior espanyola. Progressivament, els governs espanyols han anat digerint aquest fenomen, forçats en alguns moments per la necessitat de comptar amb el suport parlamentari dels partits nacionalistes. El cas de la implicació catalana durant la presidència espanyola a la Unió Europea l'any 1995, principalment en el marc de la Conferència Euromediterrània de Barcelona, n'és un bon exemple. Tot plegat ha fet que, tal com afirmava Stéphane Paquin (2002: 61), a diferència d'altres casos com ara els de Flandes o Quebec, a Catalunya la consolidació de la seva actuació exterior hagi coincidit amb la normalització de les relacions amb Madrid, fins al punt que el Govern central pot veure l'actuació catalana com quelcom positiu pel conjunt de l'Estat.

Aquesta tendència general a la normalització no ha d'ocultar que també han aparegut episodis conflictius. Aquest monogràfic dedica una atenció preferent a un d'ells: l'obertura de l'oficina de la Generalitat de Catalunya a la ciutat de Casablanca. L'estudi d'aquest o d'altres casos posa de manifest alguns dels factors que desencadenen aquest tipus de reacció. Com bé resumeixen García Segura i Pareja Alcaraz (2003:116), "les aspiracions catalanes no han estat plenament assolides i els temors del Govern central no han desaparegut del tot". Durant l'últim any de govern de Jordi Pujol el distanciament entre la Generalitat i el Govern central es va fer més palès. En un moment marcat per la majoria absoluta del Partit Popular a Madrid, en què rebrotà un cert discurs de l'Espanya unitària i en què les fractures identitàries ressorgiren amb força dins de la vida política espanyola, la immensa majoria dels partits polítics catalans demanaren aixecar el sostre competencial de Catalunya, també en l'àmbit internacional. Sense anar més lluny, les competències de la Generalitat en àmbits com ara la gestió dels fluxos migratoris es jutjaven insuficients, però una major implicació directa del Govern català en aquest àmbit era molt mal vista des del Govern central, i encara més si anava acompanyada de la voluntat d'establir llaços institucionals amb el Govern del Marroc. No desvelem, però, esdeveniments que seran tractats més endavant.

En termes generals podríem pensar que quan es decideix emprendre estratègies cooperatives entre ambdues administracions és perquè els interessos són semblants, que quan s'opta per polítiques més autònomes, o fins i tot conflictives, és perquè els interessos divergeixen o perquè la comunitat autònoma veu desatesos els seus interessos. Tanmateix, els motius que expliquen una o altra dinàmica depassen la simple qüestió dels interessos. Estan vinculats als equilibris de força, a actituds i receptivitats, a la idea d'Espanya que hom tingui, etc. A continuació presentem cinc casos, cinc aspectes, de la política mediterrània de la Generalitat de Catalunya durant els vint-i-tres anys de govern de Jordi Pujol. Tal com veurem, la qualitat de la relació entre el Govern català i el Govern central és molt diferent en cadascun d'aquests casos. Tot seguit analitzem alguns detalls d'aquests casos amb l'esperit que es comprenguin millor aquestes dinàmiques cooperatives, independents o conflictives.

4. La participació de Catalunya en la política euromediterrània

La Conferència Euromediterrània celebrada l'any 1995 a Barcelona marca un abans i un després pel que fa a la política europea i a l'espanyola cap a la Mediterrània. És en aquesta conferència que s'assentaren les bases d'un nou marc de relacions entre els països de la Unió Europea i dotze països del sud i de l'est de la Mediterrània.¹⁷ En el mateix moment en què la Unió es bolcava en l'Europa central i oriental, preparant-se per la seva futura ampliació, els països mediterranis reclamaven major atenció. Sota l'impuls de la Comissió Europea i amb l'esforç, primer, de

¹⁷ Marroc, Algèria, Tunísia, Malta, Egipte, Israel, Síria, Jordània, Líban, Turquia, Xipre i l'Autoritat Nacional Palestina.

la presidència de torn francesa i, després, de l'espanyola, es posà en marxa un complex marc que abastava les dimensions política i de seguretat, l'econòmica i financera, i la cultural i humana. Malgrat que el pas del temps ha fet passar de l'optimisme de 1995 a un cert desencís i insatisfacció, alguns elements segueixen en peu, com ara el pes de la societat civil, aspecte en què, com veurem, la Generalitat tingué un paper destacat.

Paral·lelament, l'any 1995 és un punt d'inflexió i alhora representa la culminació d'una tasca prèvia. La implicació en els esdeveniments de 1995 evidenciaren que la Generalitat ja no es concentrava exclusivament en les seves relacions amb les regions de la Mediterrània nord-occidental, sinó que les ampliava a la resta de països de la conca mediterrània, amb una atenció especial cap al Magrib.

Tal com expliquen Miguel Hernando de Larramendi (1997: 36) i Esther Barbé (1996: 29), hi hagué una negociació en què es va intercanviar un major protagonisme del que en principi estaria reservat a la Generalitat i al seu president en el transcurs de la Conferència a canvi del suport parlamentari de Convergència i Unió a un Partit Socialista afeblit pels casos de corrupció. El mateix president reconegué en una conferència a Rabat que la tria de Barcelona no fou casual: "El resultat és que el 1995 es va celebrar a Barcelona —i no per atzar— l'anomenada Conferència de Barcelona, en part per la preocupació del Govern espanyol de l'època. Va ser un acord al qual vàrem arribar el Sr. Felipe González i jo mateix, que la reunió se celebrés a Barcelona".¹⁸ Però, quina fou la contribució real de l'executiu autonòmic en aquest procés?

Aquesta contribució es va centrar en un aspecte molt concret, però que va adquirir força rellevància i que ha deixat la seva empremta en les relacions euromediterrànies, ens referim a l'organització del Fòrum Civil. En la fase prèvia a la conferència, la Generalitat i la mateixa Comissió Europea van percebre que existia una voluntat compartida d'afegir un element nou a la trobada governamental, i més concretament que estigués vinculat a la implicació de la societat civil en el procés euromediterrani; a més a més, es comptava amb un equip de sensibilitat mediterrània al Ministeri d'Afers Exteriors, amb interlocutors com ara Miguel Àngel Moratinos. Després de negociacions entre les institucions europees, el Govern català i l'espanyol, aquesta idea va prendre la forma d'un Fòrum Civil que es va celebrar pocs dies després de la conferència 'política', concretament els dies 29 de novembre i 1 de desembre, i que fou organitzat per l'Institut Català de la Mediterrània, organisme dependent de la Generalitat i vinculat orgànicament a Presidència.¹⁹

El Fòrum Civil va reunir 1.200 participants de 38 països i s'hi va destinar un pressupost considerable,²⁰ aportat en bona part per la Generalitat, la qual volia donar a aquest esdeveniment una gran força i ressò mediàtic. L'acte comptava també amb el patrocini de la UNESCO, de la Comissió Europea, del Govern central i d'algunes empreses privades.²¹ Els treballs van estar estructurats en diversos panels, molts dels quals amb un clar biaix econòmic. A l'acte participaren

¹⁸ Vegeu la conferència de Jordi Pujol titulada "La relació nord-sud en la Mediterrània del segle XXI: una visió des de Catalunya", pronunciada a Rabat el 12 de febrer de 2001.

¹⁹ Segons Annette Jünemann (2003), la coincidència de voluntats entre les autoritats europees, estatals i regionals era deguda a la voluntat compartida d'evitar, o en tot cas eclipsar, una conferència alternativa que hauria desafiat la cimera governamental, tal com havia succeït a Rio, al Caire i a Pequín. En un estudi que vàrem dur a terme a la ciutat de València poguérem observar com una estratègia semblant va tenir lloc durant el Fòrum Civil de 2002 a València (Soler i Lecha, 2003: 122-126).

²⁰ Segons Jünemann (2003), aquest esforç financer contradeia la Comissió Europea, la qual preferia fer un acte més lleuger i, per tant, més econòmic.

²¹ Telefónica, BBV, Iberia, Argentaria, Gas Natural, Aigües de Barcelona, IBM i Repsol. Aquesta participació fou motiu de crítica perquè va desvirtuar, segons alguns, el caràcter del que hagués hagut d'ésser el Fòrum. Així en l'informe d'ACSUR-Las Segovias (2002) es diu que "es trobava a faltar la referència a punts fonamentals de l'agenda mediterrània: el respecte als drets humans, la prevenció i la gestió de conflictes, el desenvolupament social, etc., punts que podrien haver estat la principal contribució de la societat civil euromediterrània i que van quedar relegats a favor d'una òptica excessivament comercial i econòmica". Per a més informació sobre la configuració dels punts de l'agenda, vegeu Jünemann (2003) i Soler i Lecha (2003).

destacats intel·lectuals, acadèmics i activistes de la conca mediterrània i, a part dels representants del Govern català i de l'Institut Català de la Mediterrània, hi intervingueren el príncep d'Astúries, el vicepresident de la Comissió Europea i un dels impulsors del procés euromediterrani, Manuel Marín, així com la ministra d'Afers Socials, Cristina Alberdi.²²

La manera com es va celebrar el Fòrum fou motiu de polèmica i, encara avui, els treballs sobre la implicació de la societat civil en el procés euromediterrani en fan balanços contradictoris. En gran mesura les crítiques giren entorn d'una qüestió central, la qual podem resumir en la polèmica de si el caràcter semipúblic i semipolític de l'Institut Català de la Mediterrània li donava prou legitimitat per actuar com a representat de la societat civil i si aquesta dependència de l'Administració facilitava o dificultava la funció última del Fòrum: influir en el procés euromediterrani. Auteurs com ara Annette Jünemann (2003) i Ulrike-Julia Reinhardt (2002) han coincidit a assenyalar que el Fòrum Civil era massa proper a les instàncies governamentals per actuar com a guardià o censor del procés.²³ A més a més, el caràcter governamental o oficialista d'aquest fòrum féu que importants sectors del món associatiu català decidissin organitzar una conferència alternativa;²⁴ tanmateix, Jünemann i Reinhardt han considerat que aquesta modalitat, tot i ser més representativa de la societat civil, estava mancada d'estructures de connexió amb els poders públics que li permetessin exercir una influència real en la conferència oficial. Tot i que a primer cop d'ull ambdues iniciatives poguessin semblar rivals, en la pràctica es va entendre que eren complementàries.²⁵ Pel que fa als fruits del Fòrum organitzat per l'ICM, Andreu Claret (2003: 188) creu que amb el Fòrum "es va saber utilitzar amb intel·ligència l'espai que el projecte euromediterrani reserva a la societat civil i a les entitats subestatals, amb una iniciativa que va contribuir a popularitzar la nova política mediterrània acordada per la UE". La mateixa Ulrike Julia Reinhardt (2002) considera com una herència d'aquesta tasca que el que començà com una activitat que havia de cobrir un buit (gap filling activity) acabà esdevenint un punt de trobada important pels representants de la societat civil mediterrània. De fet, fins el dia d'avui s'han continuat celebrant altres fòrums civils en els quals l'Institut Català de la Mediterrània i, després, l'Institut Europeu de la Mediterrània han seguit participant.

El desig de participació de la Generalitat va transcendir, o almenys va intentar-ho, l'àmbit del Fòrum Civil l'àmbit de la societat civil. Així ho afirmava Andreu Claret (2003: 188), per a qui "la intervenció de Catalunya en la política euromediterrània no pot quedar constrenyida a la iniciativa civil. Ha d'aspirar a participar en la formulació de la política de l'Estat espanyol en aquesta àrea i fer sentir la seva veu a les institucions de la UE". Amb tot, els espais per aconseguir-ho eren escassos i limitats. Per una banda hi havia la possibilitat d'explorar més que no s'havia fet fins llavors la finestra oberta a la cooperació descentralitzada, un aspecte del qual es lamentaven molts dels actors contactats durant el nostre treball de camp.²⁶ Una altra possibilitat, aquesta sí utilitzada per la Generalitat, fou la d'intentar influir en el debat sobre el futur de les relacions euromediterrànies. L'exemple més notori ens el dóna el fet que just abans d'iniciar-se la presidència espanyola del primer semestre de 2002, l'encara Institut Català de la Mediterrània reunís un nodrit nombre d'experts en qüestions mediterrànies i es redactés un policy-paper amb recomana-

²² L'Institut Català de la Mediterrània edità l'any 1996 un llibre (sis edicions en sis llengües diferents) compilant els treballs del Fòrum i les ponències de la sessió d'obertura amb el títol en castellà *Hacia un nuevo escenario de asociación euromediterránea*.

²³ Les dues autores utilitzen el mot *watchdog*.

²⁴ Per a més informació sobre aquesta conferència vegeu el capítol de Rafael Grasa a Khader (1997) titulat "La Conférence méditerranéenne alternative: voix critique et plurielle à la recherche d'un espace de solidarité". Els fruits d'aquesta conferència també poden veure's en un llibre titulat *Hacia un mar común: crónica de un encuentro* (Barcelona: Icaria, 1996) i en la seva pàgina web, encara activa, www.pangea.org/events/cma95/index.html

²⁵ Aquesta és l'opinió de Gemma Aubarell que, des de l'ICM estigué implicada en l'organització del Fòrum Civil.

²⁶ Sobre la cooperació descentralitzada a la Mediterrània vegeu Giammusso (1999) i Bekkouche (2000) i Rahmani i Bekkouche (1995).

cions per donar un nou rumb a un procés mancat de dinamisme.²⁷ Una darrera voluntat d'intervenció en aspectes euromediterranis fou el fet que la Generalitat intentés que algun organisme euromediterrani, per exemple la seu d'un possible Banc Euromediterrani de Desenvolupament, s'instal·lés a Barcelona.

En tot cas, d'aquest breu repàs sobre la participació catalana en la política euromediterrània destaquem el gran esforç de col·laboració amb altres nivells de govern, amb la Comissió Europea i amb el Govern de l'Estat, principalment. Sense anar més lluny, Francesc Morata (1996: 110-111) ho va qualificar com "el millor exemple de la concertació de la Generalitat i de l'Estat pel que fa a acció exterior". Efectivament, aquest episodi demostra que una activitat desenvolupada per un ens subestatal pot reforçar la política exterior estatal. Demostra que el joc de suma positiva és possible, que dos nivells de govern poden sortir beneficiats al mateix temps. Però cal recordar que això fou possible en un context polític molt especial i amb una voluntat de col·laboració no sempre present entre ambdues administracions.

5. La remodelació de l'Institut Europeu de la Mediterrània

Com hem dit anteriorment, l'Institut Europeu de la Mediterrània (IEMed) i el seu precedent constitueixen els instruments essencials de la política de la Generalitat cap a la Mediterrània durant el període estudiat. La remodelació, l'any 2002, de l'antic Institut Català de la Mediterrània (ICM), amb canvi de denominació i d'estructura inclosos, és un esdeveniment que mereix ser analitzat en detall. Aquesta remodelació té com a principal característica el fet que obrí l'IEMed a la participació d'altres nivells de govern, entre ells, el Govern central. Com en el cas anterior, aquest fet és una altra mostra de voluntat cooperativa entre els governs autonòmic i estatal en l'àmbit mediterrani.

Abans d'abordar aquests canvis caldria fer, però, una breu ullada al seu passat. Es va començar a parlar de la creació de l'ICM l'any 1987, tot i que no es materialitzà fins dos anys més tard. Dirigit per Baltasar Porcel, un escriptor molt proper al president Pujol, aquest institut va treballar, principalment, a partir d'una aproximació essencialment cultural, però que contribuí decisivament a la revifalla del pensament mediterrani (Claret, 2003: 209). Com hem vist en l'apartat anterior, l'encàrrec d'organitzar el Fòrum Civil ajudà a consolidar-lo com un referent per a la reflexió sobre el procés euromediterrani.

L'any 2000, concretament el 26 de gener, marcà l'inici d'una nova etapa de l'ICM ja que Porcel fou rellevat per Andreu Claret com a director de l'Institut. Un fet que se sumaria a un canvi general d'orientació i d'estructura. I és que el 30 de novembre de 2001 s'anuncià, en el marc de la trobada anual dels òrgans assessors de l'Institut, que s'havien iniciat negociacions per transformar-lo en un consorci en què estarien integrades altres administracions públiques (l'Ajuntament de Barcelona i el Ministeri d'Afers Exteriors espanyol), així com empreses o entitats amb projecció mediterrània.²⁸ Mesos després, el 19 d'abril, el Govern català dissolgué l'ICM i el 29 de novembre es constituí la junta de govern del nou centre, en la qual la Generalitat mantenia certa preeminència sobre les altres institucions. S'anuncià també el canvi de nom del centre; un canvi no neutral ja que eliminava la referència a la seva catalanitat, i prenia el nom d'Institut Europeu de la Mediterrània (IEMed).²⁹

²⁷ Aquest *policy-paper* titulat *Idees per impulsar el procés de Barcelona*, Policy Paper, Barcelona: ICM, desembre de 2001, fou redactat per la comissió integrada per Andreu Claret, director de l'Institut Català de la Mediterrània; Gemma Aubarell, cap de l'Àrea de Migracions i Polítiques Mediterrànies de l'Institut Català de la Mediterrània; Pere Esteve, diputat al Parlament Europeu i president de la Fundació Trias Fargas; Raimon Obiols, diputat al Parlament Europeu i membre del Consell Assessor ICM; Sami Nair, diputat al Parlament Europeu, i Esther Barbé, directora de l'Institut Universitari d'Estudis Europeus, i fou presentat en una conferència internacional organitzada pel llavors Institut Català de la Mediterrània els dies 30 de novembre i 1 de desembre de 2001.

²⁸ Vegeu *Infomed*, núm. 10, pàg. 4.

²⁹ Vegeu, per exemple, el debat entre el portaveu d'ERC, Joan Ridao, i Andreu Claret en la compareixença d'aquest darrer davant la Comissió Permanent de Legislatura sobre la Unió Europea i Actuacions Exteriors i Solidaritat del Parlament de Catalunya, *Diari de Sessions*, sèrie C- núm. 380, 22 d'octubre de 2002.

El fet que la Generalitat decidís obrir l'IEMed, instrument primordial de l'actuació catalana a la Mediterrània, a la participació d'altres administracions públiques, i entre elles al Ministeri d'Afers Exteriors, fou una prova important de la seva voluntat de cooperació i concertació amb les instàncies estatals. Aquesta remodelació no es plantejava, precisament, en unes circumstàncies semblants a les de l'any 1995, amb els nacionalistes catalans donant suport al PSOE per mantenir-se en el poder, ben al contrari, es produïa en un moment a priori hostil, caracteritzat per la majoria absoluta del PP al Congrés i per un enduriment del seu discurs sobre la unitat d'Espanya. No obstant això, la bona sintonia de l'executiu català amb l'equip del Ministeri d'Afers Exteriors (Josep Piqué i Miquel Nadal) facilità l'entesa entre ambdues parts; una bona sintonia que va mantenir-se, almenys aparentment, tot i el relleu d'Ana Palacio i Ramón Gil-Casares al capdavant del Ministeri.

A part de la bona entesa entre el Ministeri i la Generalitat, altres factors expliquen aquesta nova política. En primer lloc, el fet que la participació dels ministeris espanyols havia de suposar una injecció pressupostària alhora que un reforç logístic.³⁰ A tot això cal afegir el fet que finalment s'havia entès que implicar l'Ajuntament de Barcelona en la política mediterrània de la Generalitat facilitava que no emergissin les rivalitats que en altres moments s'havien viscut entre les dues façanes de la plaça de Sant Jaume. S'unien així esforços per fer de Barcelona un referent espanyol i europeu a la Mediterrània, donar-li rang de capitalitat informal d'aquesta àrea. Finalment, també hi havia el convenciment o, si més no, la voluntat que gràcies a aquesta nova estructura organitzativa seria més senzill influir en la política exterior espanyola cap a la Mediterrània. D'aquesta nova lògica en són bons exemples tant els documents de presentació pública del centre com les intervencions o articles del seu director, en què es recalca el paper de l'IEMed com a *lobby* i com a *think tank*.

Un exemple d'aquesta voluntat l'hem vist en l'apartat anterior: la presentació d'un policy paper encaminat a animar el debat sobre el procés euromediterrani. Un altre exemple fou el de la seva actuació en el transcurs de la crisi hispanomarroquina de l'estiu de 2002, després de les intervencions militars sobre l'illot de Perejil. En aquest context de tensió política, i àdhuc social, l'IEMed va intentar actuar com un apaivagador de tensions. Així, es va organitzar un seminari a Rabat³¹ i també es va inaugurar una exposició d'Antoni Tàpies a Tànger poc després de les intervencions militars. La idea era, doncs, mantenir tot un coixí de relacions en un moment en què semblava que totes les relacions estaven tallades.

Tot plegat, reforma organitzativa i accions concretes, denoten la coincidència de dues voluntats perfectament compatibles: voluntat de cooperació i voluntat d'influència. Això va suposar el reconeixement, per part del Govern central, que des de Catalunya es podien fer aportacions positives en política mediterrània i, per part de la Generalitat, que si es volia ser efectiu en l'àmbit internacional podia ser molt important comptar amb el suport (i sobretot evitar el rebuig) del Govern de l'Estat.

6. La nova política de cooperació al desenvolupament

Sota aquest epígraf analitzarem una política que va patir modificacions importants en els últims tres anys dels governs Pujol. Les primeres passes de la política de cooperació catalana es feren

³⁰ Tot i que ha sortit a la llum que l'Institut Ramon Llull no va rebre les aportacions que s'havien pactat, concretament, 2,4 milions d'euros. Vegeu "Els intel·lectuals del Ramon Llull reclamen al PP que pagui el deute", *Avui*, 30/09/2003. Pel que fa a l'IEMed, en l'esmentat debat parlamentari del dia 22 d'octubre de 2002, el representant d'ERC, Joan Ridao, criticà també que el Ministeri només fa aportacions puntuals a aquest centre.

³¹ Duia per títol "Marroc-Espanya / Espanya-Marroc. Nous escenaris de col·laboració. Propostes des de la societat civil", organitzat per l'IEMed i el GERM (Groupement d'Études et de Recherches sur la Méditerranée), a Rabat, 26-27 de juny de 2002.

l'any 1986, any en què es dedicà la primera partida pressupostària a aquesta finalitat, llavors anomenada 'ajuts al Tercer Món'.³² No obstant això, durant una primera etapa aquesta política es basà, gairebé de forma exclusiva, en la subvenció d'entitats perquè duguessin a terme les seves activitats en aquest àmbit.

L'any 2001 marca un punt d'inflexió: el Parlament aprovà per unanimitat la Llei de cooperació al desenvolupament.³³ Paral·lelament s'aprovà un Pla director per al període 2003-2006³⁴ i es creà una Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Aquestes mesures estaven pensades per fer possible un gran salt qualitatiu cap a un model de cooperació catalana més autònom i potent. Gràcies a aquest Pla es pogueren marcar autònomament prioritats geogràfiques i sectorials, definir així una política pròpia. La qual no necessàriament havia de coincidir amb les prioritats i amb la política implementada des de les institucions estatals competents. En altres paraules, aquesta voluntat es traduiria en el que Joaquim Llimona (2003: 337), Jaume Giné i Daví (2003: 312), o fins i tot documents de la llavors oposició, anomenaven la "creació d'un model català de cooperació".³⁵

Pel que fa a la Mediterrània cal dir, tanmateix, que ha estat una àrea poc beneficiada per l'ajuda oficial al desenvolupament de Catalunya durant tot el període estudiat, contravenint així el discurs segons el qual la Mediterrània era una prioritat en l'acció exterior de la Generalitat; un discurs que, com hem vist, s'havia caracteritzat per la denúncia de les grans desigualtats socioeconòmiques que sacsejaven la Mediterrània. Els països del Magrib i de l'Orient Mitjà van rebre poc més del 5% de l'ajuda oficial al desenvolupament, repetint així una tendència observada també en la distribució geogràfica de la cooperació espanyola al desenvolupament.³⁶ A tall orientatiu, segons dades referents a l'any 2000 de la Memòria de Cooperació al Desenvolupament, les partides d'ajut al Tercer Món destinades al Magrib representaven poc més d'un 6%, mentre que Amèrica Llatina suposava el destí de prop del 40% d'aquestes ajudes.³⁷ El principal factor que explica el relegament de la Mediterrània en aquest terreny és que la cooperació catalana estava molt influïda per les dinàmiques dels agents privats que treballaven en aquest camp. Tal com comentaven diverses fonts, la cooperació catalana ve d'una tradició molt marcada per la iniciativa de la societat civil i molt orientada cap a Amèrica Llatina, en part per raons ideològiques.

També en aquest sentit, l'última etapa –a partir del 2001– sembla que volgué reconduir aquesta situació. En el Pla director s'especificà que la Mediterrània i, Aquesta prioritització responia a l'existència de fluxos migratoris d'aquests dos països i al fet que part de la cooperació amb Algèria era, en realitat, cooperació amb camps de refugiats saharians de la regió de Tinduf. No obstant, l'aprovació d'aquest Pla és massa recent per poder observar si hi ha hagut un canvi real de tendència.

Més enllà de la prioritització per àrees geogràfiques, l'interès que té aquesta política en el marc d'aquest estudi, és veure quin tipus de relació –de cooperació, d'autonomia o de conflicte– es pro-

³² Vegeu Memòria de Cooperació al Desenvolupament 2000, Direcció General de Relacions Exteriors de la Generalitat de Catalunya, pàg. 7 (presentació de Joaquim Llimona).

³³ Llei 26/2001, de 31 de desembre, de cooperació al desenvolupament. Aprovada pel ple del Parlament, sessió núm. 47, 17 de desembre de 2001.

³⁴ De 19 de febrer de 2003.

³⁵ Vegeu a AAVV, *Catalunya i el nou escenari europeu i mundial*, Els debats de la Fundació, núm. 4, Barcelona: Fundació Rafael Campalans. En aquest document es diu que "amb el desenvolupament d'aquest pla director es pot anar forjant un model català de cooperació, inexistent fins al moment" (pàg. 24).

³⁶ Sobre les dades de cooperació espanyola, vegeu els Plans Anuals de Cooperació Internacional (PACI).

³⁷ Memòria de Cooperació al Desenvolupament 2000, Direcció General de Relacions Exteriors de la Generalitat de Catalunya, pàg. 40.

duí entre la Generalitat i les instàncies estatals encarregades d'aquesta matèria. En línies generals podríem dir que el component d'autonomia és molt més intens que en els dos casos anteriorment analitzats. Diferents factors expliquen que s'optés per aquesta estratègia i no per una de major dependència respecte de l'Estat: es percebien, en primer lloc, uns interessos i unes prioritats en l'àmbit de la cooperació al desenvolupament diferents de les de la resta de l'Estat; en segon lloc, hi havia hagut una pressió dels agents implicats (ONG, principalment) perquè Catalunya dugués a terme aquesta política de forma més autònoma, i, finalment, cal destacar que aquesta nova concepció més autònoma de la cooperació introduïa una dimensió més política, més bilateral i d'interacció amb els mecanismes de les Nacions Unides i, per tant, comportava també una voluntat d'adquirir major reconeixement del Govern català com a actor internacional amb veu pròpia, una tendència recurrent en el conjunt de l'acció exterior catalana.

De forma semblant, altres factors expliquen que aquesta voluntat d'autonomia no desemboqués en algun tipus de reacció contrària a nivell estatal. Cal tenir en compte que el marc legal donava competències a les autonomies en matèria de cooperació; això es veia reforçat també pel fet que altres ens subestats ja havien tingut una implicació intensa en aquest camp. A més, la voluntat de tenir una política de cooperació catalana no exclouïa que es volguessin mantenir oberts els canals de comunicació amb els organismes estatals pertinents, i, més concretament, amb l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional (AECI). És més, el mateix Pla director especificava quins serien aquests canals.

Cal reconèixer, però, que aquests canals no es caracteritzaren per una comunicació gaire fluida; no obstant, en el camp concret de la cooperació cap a la Mediterrània, podem veure alguns fruits, com ara la posada en marxa del Programa Azahar de cooperació en matèria de desenvolupament sostenible, protecció del medi ambient i conservació dels recursos naturals a la Mediterrània. Aquest programa estava coordinat per l'AECI, però també hi participaven algunes comunitats autònomes, entre elles, la catalana.³⁸ En casos com aquest en què s'estableixen estratègies de coordinació i, fins i tot, participació conjunta en projectes, podem observar que tant el Govern autonòmic com el Govern central eren conscients que en podien obtenir beneficis. Els beneficis per a la Generalitat es traduïen, principalment, en el cofinançament d'activitats. D'altra banda, l'AECI i, en termes generals, el Govern central aconseguïen donar una imatge de major coordinació entre els agents espanyols de l'ajuda oficial al desenvolupament, un punt aquest que, segons fonts consultades, era especialment important a l'hora de passar comptes davant el Comitè d'Ajuda al Desenvolupament (CAD).

7. El COPCA i la política de promoció comercial cap a la Mediterrània

Com dèiem anteriorment, a l'hora d'emprendre una política catalana cap a la Mediterrània meridional els elements polítics han tingut més relleu que els econòmics. Tanmateix, això no vol pas dir que els interessos econòmics siguin inexistents. L'any 2002 Catalunya exportava als països de la Mediterrània meridional i oriental per valor de prop de 2.000 milions d'euros i importava productes per valor de 3.000 milions d'euros.³⁹ En tots dos casos suposava entre el cinc i el sis per cent dels fluxos comercials amb l'estranger i alguns mercats, com ara el marroquí o el turc, són especialment rellevants per a les empreses catalanes.

L'instrument primordial per actuar en l'àmbit comercial és el COPCA (Consorti de Promoció Comercial de Catalunya). El COPCA fou creat l'any 1987 amb l'objectiu de defensar els interessos específics del comerç català, seguint una estratègia que feia de la internacionalització de la seva economia un signe més d'identitat. Aquest organisme té com a peculiaritat el fet de ser un

³⁸ Aquest programa ha posat en marxa el web www.programa-azahar.org (consultat el desembre de 2003).

³⁹ Segons dades de l'IDECAT basades en informacions de l'Agència Estatal d'Informació Tributària.

consorci participat per ens com ara les cambres de comerç; peculiaritat que no és tal perquè el procés d'implicar actors no governamentals en l'acció exterior és una de les característiques més comunes de l'acció exterior catalana. Aquesta estratègia es coneix com a "privatització de rols" i el mateix president Pujol en va ser un dels grans defensors (García Segura, 1995a: 188).⁴⁰ Aquest fenomen pot ser interpretat com la translació de dinàmiques semblants en l'àmbit de les polítiques exteriors estatals, com el resultat de voler implicar com més actors millor en una política incipient, o bé com una manera de suavitzar les reticències que alguns governs centrals tenen envers l'activitat exterior dels ens subestats.

Centrant-nos, però, en l'àmbit mediterrani i veient quina relació s'ha establert amb el Govern central en aquest camp cal recordar, en primer lloc, que el COPCA compta amb tres centres a països mediterranis, dos de veterans, a Casablanca i a Istanbul, i un altre al Caire, creat recentment, l'any 2002. L'obertura d'aquest darrer fou vist com un afer rutinari, però no succeí el mateix amb la primera onada d'implantació d'altres centres de negocis, oberts a finals dels anys vuitanta. En aquell moment, el Govern central, del PSOE, va reaccionar negativament envers aquesta iniciativa, i no l'aprovava, ja que creia que excedia amb escreix les competències autonòmiques i que podia vulnerar la coherència de la política comercial espanyola.

Amb el temps les reticències de l'executiu espanyol van desaparèixer, fins al punt que avui en dia són moltes les comunitats autònomes que tenen oficines de promoció comercial a l'exterior. És el cas d'Euskadi, de Galícia, de Castella-Lleó i del País Valencià. Així, l'IVEX (Institut Valencià per a l'Exportació) ha desenvolupat una activitat molt intensa cap als països de la Mediterrània i compta amb una densa xarxa d'oficines en aquesta regió, i és present en mercats, com ara l'algerià, on Catalunya no disposa de cap representació.⁴¹ El COPCA presenta, però, algunes peculiaritats respecte d'aquests altres organismes autonòmics o, fins i tot, respecte a l'ICEX, l'organisme estatal encarregat de la promoció comercial espanyola. Es tracta, en primer lloc, de la seva naturalesa jurídica com a consorci. En segon lloc, pel tipus de serveis que presta. El COPCA és, en realitat, una consultoria amb preus subvencionats per a les empreses catalanes, però que ofereix els seus serveis a empreses no catalanes a preus de mercat. En tercer i darrer lloc, pel públic al que s'orienta; a diferència de l'ICEX, al COPCA pot acudir-hi qualsevol empresa, per petita que sigui, i, de fet, bona part dels seus clients són petites i mitjanes empreses; per contra, l'ICEX treballa majoritàriament amb grans empreses espanyoles.

Pel que fa a les relacions entre l'Estat i el govern autonòmic en aquesta matèria ja hem vist que hi ha hagut una evolució positiva cap a una major comprensió de la voluntat d'actuar autònomament d'algunes autonomies, i entre elles la catalana. Això no exclou que en el nostre treball de camp constatéssim que tot i que no s'ha entrat mai en una dinàmica conflictiva sí que hi ha ocasions en què les instàncies estatals tenen una actitud poc receptiva, poc oberta a la col·laboració. Una o altra actitud depèn, sovint, de la persona o persones encarregades.

A grans trets, de l'experiència del COPCA, a la Mediterrània i arreu, se'n pot obtenir una lliçó. Com acabem de descriure, aquest és un episodi que mostra com des d'una primera fase de conflicte es pot arribar a una plena normalització de les relacions entre el govern autonòmic i el de l'Estat pel que fa a l'acció exterior.

8. La institucionalització de les relacions amb el Marroc

Sota aquest epígraf abordarem una qüestió específica de l'últim govern de CiU, ens referim a l'in-

⁴⁰ Un altre autor, Jaume Urgell (2003: 18), ho descriu com una "clara delegació de protagonisme en l'acció de la societat civil".

⁴¹ L'IVEX està implantat a Alger des de 1992. Per a més informació vegeu www.ivex.es (pàgina consultada el desembre de 2003).

tent de desenvolupar una nova política cap al Marroc, caracteritzada per la voluntat d'institucionalitzar les relacions amb aquest país a partir de l'obertura d'una oficina a la ciutat de Casablanca, a principis de l'any 2003, en el marc del Pla Catalunya-Marroc.⁴² La persona encarregada de tirar endavant el projecte fou Àngel Colom, antic secretari general d'Esquerra Republicana de Catalunya, protagonista de l'escissió del Partit per la Independència (PI) i, posteriorment, militant de Convergència Democràtica de Catalunya; un perfil no especialment conciliable amb l'Espanya d'Aznar.

Aquesta nova actitud del Govern català respongué a un cert canvi d'orientació de l'acció exterior catalana durant els últims anys de govern Pujol. La voluntat de donar-li més relleu i la idea de vincular-la a la necessitat de gestionar els fluxos migratoris es degué en bona mesura a Artur Mas, conseller en cap durant l'últim govern Pujol i successor seu com a líder de CiU.⁴³ Inspirant-se en models existents al Quebec o a Alemanya, fou sota el seu impuls i, en estreta col·laboració amb la Conselleria de Treball, que es posà en marxa la primera oficina de la XILA, la Xarxa d'Informació i Selecció Laboral en Origen, a Varsòvia, el novembre de 2002. Mesos més tard, el 25 de març, s'inaugurà formalment l'oficina de Casablanca, la qual allotjava també la XILA però que tenia unes ambicions que superaven la qüestió migratòria, especialment perquè tenia entre les seves missions el desenvolupament de llaços estrets de col·laboració amb les institucions i amb la societat civil del Marroc, eixamplant així els canals directes de comunicació entre Barcelona i Rabat. Durant el nostre treball de camp vam ser informats que el disseny d'aquesta oficina fou pensat conjuntament pel mateix Àngel Colom i per Oriol Pujol i Ferrusola, fill del president Pujol i llavors secretari general del Departament d'Indústria de la Generalitat. En un primer moment, sembla que la intenció era obrir l'oficina a la ciutat de Tànger, però finalment es va imposar l'opció d'instal·lar-se a Casablanca, capital econòmica del país i més propera al centre polític: Rabat.

Abans d'analitzar com es produí el conflicte institucional entre la Generalitat i el Govern central creiem que fóra oportú situar el lector sobre les activitats d'aquesta oficina en dos camps: el de la gestió dels fluxos migratoris i el de la representació institucional, ja que, al nostre entendre, van ser els detonants de l'adversa reacció estatal.

Pel que fa a la gestió dels fluxos migratoris, ja hem vist que va esdevenir un dels principals interessos catalans a la Mediterrània. A més, la necessitat d'augmentar el rol de la Generalitat en aquest camp gaudia d'un consens important per part de la classe política catalana. Malgrat els intents per aconseguir donar a les comunitats autònomes un cert marge de maniobra en la qüestió migratòria, aquest és un aspecte que no s'ha aconseguit situar encara en les reformes de la Llei d'estrangeria que han tingut lloc en els últims anys, en bona mesura perquè el marc constitucional espanyol reserva al Govern de l'Estat les competències exclusives en nacionalitat, immigració, emigració, estrangeria i dret d'asil.⁴⁴ No obstant això, algunes patronals catalanes, en concret la CECOT i PIMEC-SEFES, així com Unió de Pagesos, van demanar a la Generalitat que intentés implicar-se en aquesta matèria davant la flagrant inoperància del sistema de contingents.⁴⁵ Finalment, el Govern català va posar en marxa la XILA, amb les funcions següents:

- Facilitar informació fiable als immigrants sobre la situació del mercat de treball a Catalunya i els sectors productius que requereixen mà d'obra, així com les característiques principals de la societat catalana.

⁴² "Mas presenta el programa Catalunya-Marroc", Notícies, 15 de gener de 2003.

⁴³ En la seva conferència "Catalunya sense límits, els nous horitzons del nostre projecte de país" (21 d'octubre de 2002) podem observar clarament la seva idea que la Generalitat ha de participar en la gestió dels fluxos migratoris en origen i, alhora, que ha de ser un actor internacional reconegut, principalment a Europa i a la Mediterrània.

⁴⁴ Article 149.2 CE.

⁴⁵ Així ho posaren de manifest portaveus de les tres organitzacions en la presentació dels resultats de la XILA. Palau de la Generalitat, 12/11/2003.

- Participar, en representació de les empreses que així ho sol·licitin, en els processos de selecció de les persones que vulguin venir a treballar a Catalunya.
- Proporcionar a les persones seleccionades la formació professional ocupacional, i en llengua catalana i en castellana, que necessitin per al seu futur lloc de treball.
- Col·laborar en la recollida i presentació de la documentació necessària a fi d'aconseguir una tramitació ràpida dels visats en les ambaixades i els consolats espanyols en els països d'origen.⁴⁶

Al Marroc això es concretà, en una primera fase de funcionament de l'oficina, en diverses iniciatives, entre les quals destaquen cursos de formació per a treballadores temporeres de les localitats de Sidi Yamani i Assilah, l'atenció d'unes 600 persones amb projectes d'emigració cap a Catalunya, cursos de llengua catalana a diferents localitats marroquines, cursos de formació de tècnics de confecció, contactes amb diferents empreses catalanes amb projectes d'inversió al Marroc i que poden contractar treballadors que hagin participat en els cursos de català de la delegació, un estudi dels programes de formació, així com, finalment, la firma d'un conveni de formació per a joves de la fundació M'JDID.⁴⁷

Pel que fa a l'altra qüestió, la de la representació institucional, cal dir que entre els objectius del Pla Catalunya-Marroc figurava el de "desenvolupar les relacions governamentals amb les institucions i els òrgans governamentals del Marroc". Cal recordar que el president Pujol, sobretot, i secundàriament altres membres de l'Administració catalana ja havien teixit unes relacions sòlides amb persones influents al Marroc. Amb tot, aquests llaços es volien més intensos atès que el Marroc havia esdevingut un país cabdal per a la projecció internacional de la Generalitat. És en aquesta direcció que es van cercar canals de comunicació amb l'entorn del Palau Reial (concretament, aprofitant la bona entrada de Pujol amb el conseller reial per a Afers Econòmics, André Azulay, i travant també relació amb el portaveu de Palau, Hassan Aurid) i amb alguns sectors de l'actual Govern (especialment, amb els ministeris de Sanitat, Agricultura, Drets Humans i amb la Secretaria General de Joventut). Paral·lelament, també es van teixir relacions amb alguns governadors (walli) i amb membres actius de la societat civil marroquina i dels mitjans de comunicació. Tot plegat havia de contribuir a crear un clima favorable a una major implicació de la Generalitat al Marroc, afavorir els interessos catalans en aquest país i, per damunt de tot, que es percebés, i si podia ser amb simpatia, que existia una política catalana pròpia cap al Marroc. En general, es pot dir que l'acollida que aquesta iniciativa tingué al Marroc fou positiva, a excepció potser del Ministeri d'Afers Exteriors, renitent, com l'espanyol, a iniciatives que escapen a la lògica interestatal.

Ni l'un ni l'altre aspecte, és a dir, ni la voluntat d'adquirir més responsabilitats en els fluxos migratoris ni la tasca de travar unes bones relacions amb els decisors polítics marroquins, foren ben acollits per l'executiu espanyol, el qual, en certa manera, va 'boicotejar' la inauguració de l'oficina i va promoure, mesos després, un conflicte positiu de competència davant el Tribunal Constitucional en creure que certs articles del Decret 156/2003, que regulava les oficines de la Generalitat a l'estranger, vulneraven les competències estatals en matèria d'immigració i representació exterior.⁴⁸ Una reacció adversa que podria comparar-se amb la del Govern socialista davant l'obertura d'oficines del COPCA.

Analitzem, però, com s'explica el rotund rebuig del Govern del Partit Popular a l'obertura de la Delegació de la Generalitat a Casablanca. Pel que vam poder esbrinar, la Generalitat va intentar, abans de fer públic el projecte, concertar-lo amb les autoritats estatals competents.⁴⁹ Es pen-

⁴⁶ Extret de "La Generalitat obrirà un centre de representació institucional al Marroc", Gabinet de Comunicació del Departament de Treball, Indústria, Comerç i Turisme, 14 de gener de 2003.

⁴⁷ "Informe sobre l'aplicació del Programa Xila al Marroc, 24 de març a 22 de juliol de 2003".

⁴⁸ Ens referim a l'article 3.c (foment de les relacions amb les institucions i els governs del país en què s'instal·la l'oficina) i l'article 5.3 (XILA).

⁴⁹ Concretament amb el llavors delegat del Govern espanyol per a l'estrangeria i la immigració, Ignacio González.

sava, doncs, que el president del Govern espanyol estava al corrent del projecte i que, sense massa il·lusió, el tolerava.⁵⁰ Segons fonts del diari *El País*, el mateix president Pujol hauria informat la ministra Palacio (el 3 de gener de 2003), i la responsable d'Afers Exteriors no hi hauria posat objeccions.⁵¹ No obstant això, dies després d'aquesta trobada, José María Aznar féu unes declaracions molt dures criticant la iniciativa de la Generalitat.⁵² Un cop més, quedava clar que el control del Dossier sobre el Marroc no estava en mans del Ministeri d'Afers Exteriors, sinó de la Moncloa.

A tot això cal afegir també l'actitud reticent del cos diplomàtic espanyol al Marroc, especialment de l'ambaixador Fernando Arias Salgado. La poca col·laboració del cos diplomàtic espanyol va escenificar-se en la inauguració de l'oficina, i és que, si bé gestionaren l'entrevista d'Artur Mas, llavors conseller en cap, amb el primer ministre del Marroc, Driss Jettu, no varen assistir a la inauguració de la Delegació de la Generalitat.⁵³

Tant la reacció de José María Aznar com la de la diplomàcia espanyola al Marroc s'expliquen també per elements de context. Ens referim, primer, a la radicalització del discurs de l'Espanya unitària i, segon, a la crisi que visqueren (especialment durant l'any 2002) les relacions hispanomarroquines. Les males relacions entre ambdós països feia més delicada encara qualsevol iniciativa encaminada a teixir relacions directes entre un govern autònom i un govern d'un estat "hostil". És en aquest context que el terme "pseudoambaixades", emprat per Josep Piqué per referir-se a aquestes oficines, adquireix ressonàncies més 'perilloses'.⁵⁴

Davant de la reacció de l'executiu espanyol i del cos diplomàtic cal veure ara com reaccionà la Generalitat de Catalunya. En primer lloc, anuncià que malgrat el rebuig estatal no tiraria enrere el seu projecte, i Artur Mas digué que "si el Ministeri d'Afers Exteriors ens demana, que encara no ho ha fet, una normativa específica sobre les competències de l'oficina, no tindrem problemes per estudiar-la".⁵⁵ En efecte, fou després de les crítiques per la vaguetat de les funcions d'aquestes oficines que el llavors secretari per a la Immigració de la Generalitat, Salvador Obiols, comparegué davant la Comissió especial sobre la Immigració i l'Estrangeria del Senat per explicar els objectius i el funcionament de la XILA.⁵⁶ Mesos després, es redactà i es promulgà el Decret 156/2003, que regulava les funcions de les oficines de la Generalitat a l'exterior. Tot i això, el Govern central mantingué la seva oposició i és per això que, com anuncià el llavors conseller Antoni Fernández Teixidor, l'executiu català va optar per fer un pas endavant i iniciar negociacions amb l'Organització Internacional per a les Migracions (OIM), amb la que ja s'havia signat un conveni, cosa que podia haver acabat permetent que la Generalitat utilitzés les oficines d'aquesta organització com a oficines de la XILA. S'advertí al Govern de l'Estat que s'estava a punt de passar de 3 a 113 oficines, i de consolidar-se la col·laboració amb l'OIM hagués estat molt més difícil aturar aquesta dinàmica. En el cas de l'Estat hem parlat de l'existència d'elements de context, i pel cas català n'hi ha un que explica, també, certa actuació bel·ligerant o, si més no, provocadora: ens referim a la proximitat de les eleccions catalanes. En aquests casos CiU sempre ha volgut escenificar un distanciament i, a ser possible, conflicte amb el Partit Popular.

⁵⁰ Així ho relatava el conseller Teixidor en la presentació dels resultats de la XILA al Palau de la Generalitat (12/11/03).

⁵¹ Vegeu "La Generalitat trata de aproximarse a Marruecos sin irritar al gobierno", *El País*, 19/1/2003.

⁵² Vegeu "Aznar rechaza la apertura de oficinas de inmigración catalanas en el exterior" *El País*, 16/01/03.

⁵³ Vegeu "Mas inaugura l'oficina de Casablanca en absència d'autoritats espanyoles", *Avui*, 26/03/03.

⁵⁴ Declaració citada a "La Generalitat abrirá oficinas en el extranjero pese al recurso del gobierno" a *El País*, 21/09/03.

⁵⁵ Vegeu "Madrid y Rabat, ausentes de al inauguración de la oficina de la Generalitat en Casablanca", *La Vanguardia*, 26/03/03.

⁵⁶ Vegeu *Diario de Sesiones del Senado*, VII legislatura, Comisiones, núm. 439, 24 de març 2003.

Aquest ràpid resum de la reacció estatal i del Govern català mostra com s'entrà en una espiral de conflicte, provocada no només per les actituds recíproques i pels interessos en joc, sinó també per alguns elements de context. Havíem vist anteriorment com en un cas semblant, el de la posada en marxa de la xarxa d'oficines del COPCA, aquesta dinàmica conflictiva s'havia superat amb el decurs del temps i havia donat pas a una actitud de respecte envers les activitats d'aquest organisme. En el cas concret de l'oficina del Marroc els esdeveniments han seguit un curs diferent. En primer lloc, hi hagué un canvi de govern tant a la Generalitat com a l'Estat, i els nous executius semblen voler emprendre una actitud de major col·laboració institucional; així, el govern tripartit decidí destituir Àngel Colom com a delegat al Marroc i concentrar les activitats de l'oficina en el COPCA. En segon lloc, el Tribunal Constitucional, davant el conflicte positiu de competència promogut pel Govern central, va decidir el dia 15 de març de 2004 aixecar la suspensió sobre l'article relatiu a la XILA, però mantenir la suspensió de l'article que donava potestat a l'oficina de teixir relacions amb les institucions d'estats tercers.⁵⁷ Fou així com va tancar-se un dels episodis més polèmics de la política cap a la Mediterrània dels governs de Jordi Pujol.

9. Conclusions

Un cop vistos els trets generals, els instruments, els interessos, els límits i els casos concrets de la política mediterrània de Catalunya durant els vint-i-tres anys de govern de Jordi Pujol, creiem que, a part d'afirmar que aquesta política existeix, podem extreure'n algunes conclusions que poden servir no només per entendre-la millor, sinó com a reflexions per a polítiques presents o futures.

En primer lloc cal dir que l'observació de la política mediterrània de la Generalitat d'aquest període ens permet constatar que més que etapes de cooperació o de conflicte, es caracteritza per la coexistència d'accions o polítiques concretes que generen conflicte i d'altres que són propícies a la cooperació. Una o altra dinàmica pot explicar-se per la conjunció de diversos factors: els interessos en joc, els objectius primordials, el bagatge previ, el grau d'esforç comunicatiu i, també, elements de context polític. Confrontats a aquesta varietat de situacions, aquest monogràfic no ha tingut com a objectiu jutjar si era "millor" optar per estratègies cooperatives o per estratègies autònomes. És més, hem pogut veure com unes i altres podien donar bons resultats.

No obstant això, en aquestes conclusions creiem que sí que podem intentar respondre en quins moments i gràcies a quina estratègia podem considerar Catalunya o el seu Govern actors importants en l'àmbit mediterrani. Per avaluar-ho és necessari cenyir-nos a criteris com ara el grau d'influència, la capacitat d'actuació i el nivell d'autonomia.

Pel que fa al criteri de l'autonomia cal dir que està molt vinculat a l'existència d'unes constriccions legals que deriven tant del marge donat per la Constitució com del desenvolupament estatutari posterior i de la lectura de la jurisprudència del Tribunal Constitucional. En aquest sentit podríem dir que Catalunya ha tingut una autonomia limitada però en expansió en l'àmbit internacional i que hi ha àrees on aquesta autonomia està consolidada, com és el cas de la cooperació al desenvolupament, mentre que en altres, com ara la política migratòria, queda molt camí per recórrer.

Pel que fa a la capacitat d'actuació, està íntimament vinculada a l'autonomia, però afegint-hi la valoració de si es compta o no amb els instruments idonis per actuar a l'exterior i si s'hi destinen els recursos econòmics necessaris. Pel que fa als recursos s'ha d'assenyalar que, durant aquest període, van anar en augment i que part d'aquest increment es va deure a la implicació d'altres actors (públics o privats) en aquesta política. Pel que fa als instruments hem vist que també han anat enfortint-se, especialment l'IEMed, però també el COPCA.

⁵⁷ El magistrat Eugeni Gay va emetre un vot particular argumentant que s'hagués hagut d'aixecar la suspensió dels dos articles, i no només del 5.3.

Finalment, en relació amb el grau d'influència de la política mediterrània catalana, ens hauríem de plantejar tres preguntes. Ha tingut capacitat Catalunya per influir en la política mediterrània espanyola? Ha influït Catalunya en el disseny del marc de relacions que lliguen els països mediterranis, fonamentalment en el marc europeu? Ha influït en la política d'algun estat tercer de la Mediterrània? Pel que fa a la primera de les preguntes, cal dir que ha depès principalment de l'equilibri de forces al Congrés de Diputats, és a dir, que en els períodes en què el Partit Socialista i el Partit Popular governaven en minoria era més senzill exercir influència en qualsevol camp i, per què no, en la política exterior; la participació catalana en la Conferència Euromediterrània de 1995 n'és, com hem vist, el millor exemple. D'altra banda, aquesta influència també s'ha pogut veure facilitada per l'existència de bones relacions entre els principals líders polítics (vegeu entre Pujol i González), però també la relació que la Generalitat va establir amb membres destacats del Ministeri d'Afers Exteriors i amb algun dels seus ministres. Pel que fa a la influència de Catalunya en el marc de relacions entre la UE i els països de la Mediterrània, cal dir que és més aviat escassa i que només fou significativa en la seva fase inicial. De fet, malgrat la retòrica d'obrir el procés a la societat civil i a altres actors, els estats romanen les peces essencials, i Catalunya tampoc ha fet una aposta clara per intentar crear marcs on ella o altres ens subestatals poguessin fer valer la seva posició. Finalment, pel que fa a la seva influència en la política d'estats tercers mediterranis, és difícil veure casos en què aquesta voluntat s'hagi traduït en accions reals. Sovint només es pot fer a nivell de low politics, teixint xarxes de relacions polítiques i econòmiques amb figures destacades d'aquests països. L'excepció és, potser, l'establiment d'uns contactes de primer nivell amb el Govern del Marroc, els quals, entre altres coses, havien de facilitar unes relacions fluides i, eventualment, poder exercir algun tipus d'influència aprofitant les relacions que es mantenien amb persones clau, tant del Govern com del Palau Reial. Tanmateix, no podem apreciar cap fruit real d'aquestes accions, i menys tenint en compte que la iniciativa va suspendre's amb el canvi de govern de 2003.

Així doncs, pel que fa a la política cap a la Mediterrània, podem afirmar que Catalunya, durant els governs de Jordi Pujol, va obtenir cert rang d'actor internacional. Principalment pel fet d'haver gaudit d'una autonomia força àmplia (això sí, amb voluntat d'incrementar-la), una capacitat d'actuació significativa (que a vegades fins i tot ha estat infrutilitzada) i una influència real en temes i en contextos determinats. A més a més, es consolidà un discurs sobre la necessària implicació a la Mediterrània, el qual fou compartit, amb matisos, per totes les forces polítiques catalanes i pels actors socials.

Com dèiem en la primera frase d'aquest monogràfic, les eleccions del 16 de novembre marcaren un punt d'inflexió en la vida política del país. Tot sembla indicar que el govern tripartit vol mantenir la Mediterrània com una prioritat de la seva acció exterior. Les propostes de reforma estatutària dels tres partits al Govern, els continguts de l'acord de govern signat al Saló del Tinell del 14 de desembre de 2003, així com algunes primeres declaracions dels principals responsables del Govern català semblen confirmar-ho. Esperem que aquest monogràfic aportï algunes llums sobre l'actuació del Govern anterior i que serveixi per reflexionar sobre quin tipus d'instruments la Generalitat de Catalunya ha de tenir al seu abast per fer una política efectiva cap a aquesta àrea. Esperem que ajudi a entendre que dinàmiques cooperatives i autònomes poden i han de conviure i que, en cas que s'entri en una dinàmica conflictiva, hi ha vies diverses per reconduir la situació.

Les eleccions del 14 de març de 2004 i el canvi de Govern corresponent també tindran un cert impacte en el possible desenvolupament de la política mediterrània de Catalunya en el futur. L'actual composició del Congrés fa més factible una reforma estatutària que permeti alleugerir els constreyniments que pesen sobre l'acció exterior de la Generalitat. Més important encara, el Govern de l'Estat, la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona estan en mans, per primera vegada, de partits de la mateixa coloració política. Aquesta nova situació pot portar a majors quotes de cooperació, paral·lelament també pot contribuir a una major autonomia de l'acció exterior ja que

els motius de desconfiança estatal haurien de tendir a diluir-se. Tanmateix, cap indicati permet albirar encara aquests escenaris i roman un terreny fèrtil per a estudis posteriors.

Referències i bibliografia complementària

- ACSUR-LAS SEGOVIAS (2002). *El proceso del Foro Civil Euromediterráneo, Revisión Crítica, 1995-2000* (estudi proporcionat com a material de treball en el transcurs del Fòrum Civil de València).
- AGUIRRE, Iñaki (1999). "Making Sense of Paradiplomacy? An Intertextual Enquiry about a Concept in Search of a Definition" a ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael, *Paradiplomacy in Action. The Foreign Action of Subnational Governments*. Londres: Frank Cass, pàg. 185-209.
- ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael (1999). *Paradiplomacy in Action. The Foreign Action of Subnational Governments*. Londres: Frank Cass.
- AUBARELL, Gemma (1999) "De Barcelona a Sttuttgart. Balance de la cooperació descentralizada en el área euromediterránea" a AUBARELL, Gemma (ed.) *Las Políticas Mediterráneas*, Barcelona: Icaria-ICM, pàg. 59-82.
- AYUSO, Anna i BAYO, Francesc (2002). "Entre la promoción económica y la solidaridad: la acción exterior de Cataluña en America Latina" a FRERES, Christian i SANZ, Antonio, *Las Comunidades Autónomas Españolas y América Latina*, Madrid: Síntesis-AIETI.
- BALME, Richard (1996). "Pour quoi le gouvernement change-t-il d'échelle" a BALME, Richard, *Les politiques du néo-regionalism*. París: Économica, pàg. 11-39.
- BARBÉ, Esther (1996). "The Barcelona Conference: Launching the Path of a Process" a *Mediterranean Politics*, vol. 1, núm. 1, pàg. 25-42.
- BARBÉ, Esther (1999a). *La política europea de España*, Barcelona: Ariel.
- BELTRÁN, Susana (2001). *Los acuerdos exteriores de las Comunidades Autónomas españolas, marco jurídico actual y perspectivas de futuro*. Bellaterra: Institut d'Estudis Autònoms/UAB.
- BEKKOUICHE, Adda (2000). "La coopération décentralisée", *Confluences Méditerranée, Euro-Méditerranée, un projet à réinventer*, núm. 35, pàg. 145-155.
- CALDERÓN i RIERA, Alfons. "La promoció internacional dels sectors empresarials de Catalunya" a URGELL, Jaume (dir.) *Donar protagonisme a Catalunya: Acció internacional i política de relacions exteriors catalana*, Barcelona: Pòrtic, pàg. 245-264.
- CLARET, Andreu (2003). "Catalunya i la Mediterrània: cap a un enfortiment de la presència catalana" a URGELL, Jaume (dir.) *Donar protagonisme a Catalunya: Acció internacional i política de relacions exteriors catalana*, Barcelona: Pòrtic, pàg. 181-211.
- CORNAGO, Noé (1995). *Acción exterior y paradiplomacia, la proyección internacional de los mesogobiernos*, tesi doctoral, Universitat del País Basc.
- CORNAGO, Noé (1999). "Diplomacy and Paradiplomacy in the Redefinition of International Security" in ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael, *Paradiplomacy in Action. The Foreign Action of Subnational Governments*. Londres: Frank Cass, pàg. 40-57.
- DÍEZ DE VELASCO, Manuel (1999). *Instituciones de Derecho Internacional Público*. Tecnos: Madrid. (1ª edició de 1977).
- DUCHACEK (1988). "Multicommunal and Bicomunal Polities and their International Relations" a Duchacek, I. D., Latouche i D, Stevenson G. (eds.) *Perforated Sovereignities and International Relations. Trans-Sovereign Contacts of Subnational Governments*. Nova York, Westport, Londres: Greenwood Press, pàg. 3-28.
- FELIU, Laura i SALOMÓN, Mónica (2000). "La dimensión sur de la UE: políticas para el Mediterráneo" en BARBÉ, Esther (coord.) *Política exterior europea*, Barcelona: Ariel.
- FOSSAS, Enric (dir.) (2000). *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*, Barcelona: Proa.
- FOSSAS, Enric (1999). *Asymmetry and Plurinationality in Spain*, WP núm. 167, Barcelona: ICPS.
- GARCÍA SEGURA, Caterina (1991). *La Presència de les entitats polítiques subestatsals en les relacions internacionals: la consolidació de l'activitat internacional del Quebec als anys vuitanta*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia, Departament de Dret Públic i Ciències Històrico-Jurídiques.
- GARCÍA SEGURA, Caterina (1993a). "La evolución del concepto de actor en la teoría de las Relaciones Internacionales" a *Papers*, nº 40, pàg. 13-31.
- GARCÍA SEGURA, Caterina (1993b). *La proyección exterior de Cataluña en su dimensión mediterránea: el Arco Latino*. Bellaterra: Centre d'Estudis sobre la Pau i el Desarmament.

- GARCÍA SEGURA, Caterina (1995a). "Comunidades Autónomas y relaciones internacionales" a GILLESPIE, R.; RODRIGO, F; STORY, J. *Las relaciones exteriores de la España democrática*. Madrid: Alianza, pàg. 170-188.
- GARCÍA SEGURA, Caterina (1995b). *L'activitat exterior de les regions: una dècada de projecció exterior de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- GARCÍA SEGURA, Caterina (2000). "Relacions internacionals i sobirania perforades" a FOSSAS, Enric. *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*. Barcelona: Proa, pàg. 275-295.
- GARCÍA SEGURA, Caterina i PAREJA ALCARAZ, Pablo (2003). "Balanz de l'activitat exterior de Catalunya en l'actualitat: marc jurídic i evolució política" a URGELL, Jaume (dir.) (2003) *Donar protagonisme a Catalunya: Acció internacional i política de relacions exteriors catalana*, Barcelona: Pòrtic, pàg. 115-132.
- GIAMMUSSO, M. (1999). "Civil Society Initiatives and Prospects of Economic Development: The Euro-Mediterranean Decentralized Co-operation Networks", *Mediterranean Politics*, núm. 4.1, primavera de 1999, Londres: Frank Cass, pàg. 25-52.
- GILLESPIE, Richard (1997). "Spanish Protagonismo and the Euro-Med Partnership Initiative" a GILLESPIE, R. (ed.) *The Euro-Mediterranean Partnership, Political and Economical Perspectives*, Londres/Portlan: Frank Cass, pàg. 33-48.
- GINÉ i DAVI, Jaume (2003). "La política catalana de cooperació al desenvolupament i de solidaritat internacional" a URGELL, Jaume (dir.) *Donar protagonisme a Catalunya: Acció internacional i política de relacions exteriors catalana*, Barcelona: Pòrtic, pàg. 305-340.
- GRASA, Rafael (2000). "Globalització, sobirania i interdependència" a FOSSAS, Enric (dir) *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*. Barcelona: Proa, pàg. 217-250.
- HERNANDO DE LARRAMENDI, Miguel (1997). "La Politique Méditerranéenne du gouvènement Aznar, une continuité (in)attendue?", *l'Annuaire de la Méditerranée 1997*, Rabat-París: GERM-Publisud, pàg. 31-38.
- HOCKING B. (1993). *Foreign Relations and Federal States*. Londres / Nova York: Leicester University Press.
- HOCKING, Brian (1994). "Les intérêts internationaux des gouvernements régionaux: désuétude de l'interne et de l'externe", *Études internationales*, vol. XXV, n.3, pàg. 409-420.
- HOCKING, Brian (1999). "Patrolling the 'Frontier': Globalization, Localization and 'Actorness' of Non-Central Governments" in ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael, *Paradiplomacy in Action*. The Foreign Action of Subnational Governments. Londres: Frank Cass, pàg. 17-39.
- INSTITUT CATALÀ DE LA MEDITERRÀNIA (1996). *Hacia un nuevo escenario de asociación euromediterránea, fòrum civil euromed*, Barcelona: ICM.
- INSTITUT CATALÀ DE LA MEDITERRÀNIA (1999). *L'espai mediterrani llatí, és possible un lobby mediterrani dins la UE?* Barcelona: Proa/ICM.
- JONES, James Barry i KEATING, Michael (eds. (1995). *The European Union and the Regions*, Oxford: Clarendon Press.
- JÜNEMANN, Annette (2002). "From the Bottom to the Top: Civil Society and Transnational Non-Governmental Organizations in the Euro-Mediterranean Partnership", a GILLESPIE, R. i Youngs, R. *The European Union and Democracy Promotion: The case of North Africa*, special number of *Democratization*, n. 9.1, primavera 2002, Frank Cass, pàg. 87-105.
- JÜNEMANN, Annette (2003). "The Forum Civil Euromed: Critical Watchdog and Intercultural Mediator" a PANEBIANCO, Stefania, *A new Euromediterranean Cultural Identity*, Londres: Frank Cass.
- KEATING, M. i McGARRY, J. (eds.) (2001). *Minority Nationalism and the Changing International Order*. Oxford; Nova York: Oxford University Press.
- KEATING, Michael (1996). *Naciones contra el estado. Cataluña, Quebec, Escocia*. Barcelona: Ariel.
- KEATING, Michael (1999a). "Regions and International Affairs: Motives, Opportunities and Strategies" a ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael, *Paradiplomacy in Action. The Foreign Action of Subnational Governments*. Londres: Frank Cass, pàg. 1-16.
- KEATING, Michael (1999b). "Les nationalités minoritaires d'Espagne face à l'Europe" a *Revue Études Internationales*, vol. XXX, núm. 4, desembre 1999, pàg. 729-743.
- KEATING, Michael (2002). "Paradiplomàcia i creació de xarxes regionals", *Idees, Revista de temes contemporanis*, núm. 15-16, pàg. 105-116.
- KHADER, Bichara (1997). *Le Partenariat Euro-Méditerranéen, après la conférence de Barcelone*. París: l'Harmattan.
- LATOUCHE, D. (1988). "State Building and Its International Dimension" a Duchacek, I. D., Latouche i D, Stevenson G. (eds.) *Perforated Sovereignities and International Relations. Trans-Sovereign Contacts of Subnational Governments*. Nova York, Westport, Londres: Greenwood Press, pàg. 29-42.

- LLIMONA, Joaquim (2003). "Els objectius de la política exterior de Catalunya" a URGELL, Jaume (dir.) *Donar protagonisme a Catalunya: Acció internacional i política de relacions exteriors catalana*, Barcelona: Pòrtic, pàg. 329-340.
- MANGAS, Araceli (1987). *Derecho comunitario europeo y derecho español*, Madrid: Tecnos.
- MANSBACH, R.W., FERGUSON, Y.H. i LAMPERT, D.E. (1976). *The Web of World Politics. Nonstate Actors in the Global System*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- MERLE, Marcel (1986). *Les acteurs dans les Relations Internationales*, París: Économica.
- MORATA, Francesc (1996). "Barcelone et la Catalogne dans l'arène Européenne", a BALME, Richard (ed.). *Les politiques du néo-regionalisme*, París: Economica, pàg. 107-132.
- OLIVÁN, Helena (2001). "El Fórum Civil Euromed: balance, continuidades y cambios" a *Quaderns de la Mediterrània* 2-3, 2001, pàg. 164-171.
- PAQUIN, Stéphane (2002). "La paradiplomatie identitaire en Catalogne: les relations Barcelone-Madrid", *Études Internationales*, vol. XXXIII, núm. 1, pàg. 57-90.
- PHILLIPART, Éric i VAN CUSTEM, Michäel (1999). "De l'explication à la prévision: analyse des perspectives en matière de relations internationales des Régions d'Europe" a *Études internationales*, vol. XXX, núm. 4, pàg. 789-808.
- RAHMANI, T. i BEKKOUCHE B. (1995). *Coopération décentralisée, l'Union Européenne en Méditerranée Occidentale*, Paris: Continent Europe.
- REINHARDT, Ulrike Julia (2002). "Civil-Society Co-operation in the Euro-Mediterranean Partnership: From Declarations to Practice", Paper 15, Euromesco.
- REMIRO BROTONS, Antonio (1984). *La acción exterior del Estado*, Madrid: Tecnos.
- SOLDATOS, Panayotis i MICHELMANN, Hans J. (1990) *Federalism and International Relations, The Role of Subnational Units*, Oxford: Oxford University Press.
- SOLER i LECHA, Eduard (2003). "The External Dimension of Sub-national Governments: Dealing with Human Rights at the Barcelona and Valencia Euromed Civil Fora" a *Mediterranean Politics*, vol. 8, núm 2-3, pàg. 112-132.
- STAVRIDIS, Stelios (2003). "The Catalan Parliament and the Mediterranean: a preliminary assessment", Working Paper núm. 41 de l'Observatori de Política Exterior Europea. Bellaterra: IUEE.
- TROIN, Jean François (1997). *Les Métropoles de la Méditerranée*, Aix-en-Provence/ Tunis/ Casablanca; Edisud/Alif/Toukbal.
- URGELL, Jaume (2002). *Realitat i perspectives per a una política exterior catalana*, *Quaderns de pensament* núm. 18, Barcelona: Fundació Ramón Trias Fargas.
- URGELL, Jaume (dir.) (2003). *Donar protagonisme a Catalunya: Acció internacional i política de relacions exteriors catalana*, Barcelona: Pòrtic.

